

811.163.41(091):929 Бошковић Р.
<https://doi.org/10.18485/sj.2022.27.1.4>

АЛЕКСАНДАР М. МИЛАНОВИЋ*

Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 15.12.2021.

Прихваћен: 25.01.2022.

РАДОСАВ БОШКОВИЋ КАО ИСТОРИЧАР СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

У раду се анализирају Бошковићеве поставке о настанку и развоју српског (српскохрватског) стандардног језика, којег аутор везује првенствено за Вукову и Даничићеву делатност, као и о прихватању тог језика код Хрвата. Другим, ранијим типовима српских књижевних језика (српскословенским, рускословенским, славеносрпским) Бошковић се није детаљније бавио у посебним расправама, али је интересовање за ове нормиране идиоме морао показати као његошолог.

У литератури није довољно наглашен значај Бошковићевог студијског борава у Прагу на формирање његових нормативистичких идеја, иако се одраз значајних прашких *Теза* може наслутити у многим његовим формулацијама о структури и функцијама стандардног језика.

Кључне речи: Радосав Бошковић, српски стандардни језик, Вуков језик, српскохрватски стандардни језик, београдска и загребачка редакција, језички пуризам, Прашки лингвистички кружок, Ђуро Даничић, Његошев језик, „београдски стил”.

1. Радосав Бошковић по примарној вокацији није био историчар српског књижевног језика. Светску лингвистичку славу, познато је, стекао је у области палеославистике, па је заслужио да од компетентних домаћих палеослависта буде вреднован као „најугледнији српски палеослависта” (Јовићевић 2008:

* aleksandar.jus@gmail.com

131). У *Enciklopediji Jugoslavije* Михаило Стевановић (1956: 155) констатује да је Бошковић „profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu, gde predaje staro-slovenski jezik i uporednu gramatiku slovenskih jezika, u kojoj oblasti i naučno radi”. У првом енциклопедијском опису Бошковићевог стваралаштва, дакле, у средиште је стављена само палеославистика, вероватно због ограничености простора. Међутим, Бошковић је детаљно у многим радовима проучавао и српски народни и стандардни језик, и те научне референце наводе се у свим референтним енциклопедијама, наведеним у овом раду (уп. и СХЈ 1972: 46).

И у истраживањима упоредне граматике словенских језика и у дијахроничком и синхроничком проучавању српског језика Бошковић је највише пажње посвећивао граматичким и семантичким аспектима творбе речи: „Централна лингвистичка област у његовом научном опусу, уз сву тематску разноврсност, јесте деривација” (Јовићевић 2011: 465). Такође, веома је значајан и Бошковићев допринос још двома дисциплинама, ономастици и његошологији. Ни у новијим енциклопедијским описима Бошковићевог научног опуса нису истакнута његова интересовања за историју српског књижевног језика и нормативистику: „Највећу пажњу посветио је питањима из области компаративне граматике словенских језика, морфологије, фонетике, а бавио се и акцентологијом, ономастиком и лексикологијом” (СПЕ 2006: 148). На радове из историје српског језика пажњу у синтетичким описима скрећу тек Радојица Јовићевић и Душан Јовић 1988. године.¹

2. Детаљи из Бошковићеве научне биографије, ипак, указују да је он морао бити детаљно упућен у развој словенске нормативистичке мисли. „Филолошко-лингвистичко образовање стекао [је] на Универзитету у Београду (1926–1930), у Београдској (Белићевој) лингвистичкој школи” (Јовићевић 2011: 465), а добро је познато колику је пажњу Белић посвећивао статусу српског књижевног/стандардног језика.

После усавршавања у Кракову (1930–1931), Бошковић је боравио и у Прагу (1934–1935), баш у време када се у овом универзитетском центру, после Првог конгреса словенских филолога и објављивања *Теза прашког лингвистичког кружока* (1929), нагло развија теорија словенских књижевних језика. Сасвим актуелна интересовања Прашког кружока за истраживања црквено-словенског језика, али и за историју црквенословенског слоја у словенским националним књижевним језицима (уп. четврту тезу „Актуелни проблеми

¹ Радојица Јовићевић (1988: 37) наводи да „његови радови указују на чињеницу колико је био тематски разноврстан, као и на то колико се компетентно и суверено кретао у најсложенијим питањима фонетике, морфологије, деривације, етимологије, акцентологије, лексикологије, дијалектологије, лексикографије, синтаксе, ономастике, историје српскохрватскога и других словенских језика”. У нешто другачијем тону пише Душан Јовић (1988: 41): „Проф. Р. Бошковић у своме научном раду, углавном, био је строго опредељен. тежиште му је била упоредна граматика словенских језика. Затим, у вези с тим, ономастика, дијалектологија, историја језика.”

црквенословенског језика” коју је конципирао и написао Н. Дурново), морале су на самом извору привући и Бошковића за теоријско-методолошке иновације које је доносила нова струја у славистици. Мало је, међутим, директних сведочанстава о непосредном утицају Прашког кружока на Бошковићева даља сагледавања историје српског књижевног језика, као и уопште утицаја структуралистичких идеја.²

3. Па ипак, већ 1935. године Бошковић у трећем броју *Нашег језика*, првога српског нормативистичког часописа покренутог 1932. године, објављује рад „О лексичкој и стилској диференцијацији српскога и хрватскога књижевног језика”.³ Овај рад има суштинску важност за разумевање Радосава Бошковића као историчара српскога књижевног језика. Већ у самом уводу у рад Бошковић, користећи терминологију ослоњену на дијахронијска истраживања развита српског и других словенских књижевних језика у средњем веку, констатује да „данашњи српскохрватски књижевни језик има до извесне мере две своје редакције – *београдску и загребачку*. То, дакле, стоји” (Бошковић 1978: 45). Постојање „редакција”, данашњи социолингвисти би рекли *варијанти*, стандардног језика за Бошковића није синхронијска појава карактеристична за XX век, већ има своју историју:

А затим, та диференцијација није од јуче; њој је, с једно на друго, таман онолико година колико и нашем књижевном и језичком јединству. Она је и сасвим природан израз неједнака правца развита Вукова језика на српској и хрватској страни. Мислим да и то стоји (Бошковић 1978: 45).

Бошковић је, дакле, 1935. године тврдио да је „српскохрватски књижевни језик” по пореклу заправо Вуков српски језик који се само неједнако развијао код Срба и Хрвата. У вези са овом почетном поставком, а полазећи од података које нуди лексика и творба речи, Бошковићев задатак у раду био је да покаже карактеристичне знаке наведене језичке диференцијације и да их посматра у лингвистичкој перспективи не би ли показао како су разлике настале. Полемишући са ставовима које је Томо Маретић изнео у *Језићном savjetniku*, Бошковић се у раду усредредио на природу лексичке диференцијације у заједничком стандардном језику, указујући на „дубљу језичку позадину” (Бошковић 1978: 46), односно на културноисторијске узроке, за појаву двеју групе примера: у првој су примери где наспрам „домаће речи” код Хрвата стоји „туђица” код Срба, а у другој примери где наспрам „кованице” код Хрвата стоји „синтаксички израз, опис” код Срба. Уз два пасуса примера за прву групу, у којој су разлике лексичке природе (*urota-завера, objeda-клевета, ovlast-овлашћење, malodoban-малолетан* итд.), Бошковић (1978: 47) износи и претпоставку да

² Могући утицај Сосировог структурализма на Бошковићева лингвистичка размишљања региструје Душан Јовић (1988: 45): „Дакле, Бошковићева лингвистика јесте компаративистичка, јесте еволутивна, али је за разлику од лингвистике 19. столећа и системска.”

³ Сви цитати у овом раду биће наведени према издању *Одабрани чланци и расправе*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1978.

би у њој било „три до четири хиљаде речи”, те да су све оне заслужиле статус нормативних облика без обзира на „Маретићев пургаторијум”. На истом месту и уз исте примере Бошковић повезује политичко-културну историју двају народа са лексичким развитком стандардног језика: „Време, на срећу, руши оно што је створила вековна политичко-културна изолација српскога и хрватскога народа.”

Бошковићево културноисторијско сагледавање лексичких разлика постаје занимљивије у другој групи примера, у којој је код Хрвата „у обичају домаћа реч, или бар многи би се Хрвати заклели да је домаћа”, а код Срба „гуђица” (Бошковић 1978: 47): *pristojba-макса, tvrtka-фирма, pohrana-депозит, povečalo-луна* итд. Уз важну социолингвистичку опаску о хрватском веровању у домаће порекло појединих лексема, Бошковић износи и две важне напомене о хрватском пуризму, вештачки створеним лексемама и калковима као њиховој најочљивијој последици у словенским језицима:

Прва: све ове и овакве загребачке „домороткиње”, уколико нису чехизми или продукат вештачке „домаће индустрије” – ропске су копије немачких превода појединих европеизама; оне, дакле, иду у оне речи што их Французи зову *les calques linguistiques*, а Немци *Lehnübersetzungen*. И претстављају засебан проблем у историји развитка нашег књижевног језика на хрватској страни (Бошковић 1978: 47).

Бошковић је овде био сасвим на трагу нових погледа Прашког кружока на жилаво одржавање језичког пуризма код појединих словенских народа (пре свега код самих Чеха) и осуде ове појаве које су износили не само у *Тезама*. Друга Бошковићева напомена не односи се на историјске узроке хрватског активирања бохемизама и калкова већ на њихову судбину у хрватској штампи иу 30-их година XX века:

И друга напомена: ако је веровати загребачким дневним листовима, за ове „домороткиње” ни у Загребу нису данас светли дани; излазе све више из употребе. Је ли томе крив утицај Београда или дух времена – данашња општа лексичка европеизација књижевних језика, која се нимало не држи оне романтичарскофилолошке Милчетићеве формуле „интернационализам убија мале народе” – то не знам да кажем (Бошковић 1978: 48).

Бошковићев поглед на промене у језику загребачке штампе сасвим је другачији у односу на претходни поглед Лазе Костића, који такве промене још није регистровао те је загребачке новинарске неологизме доживљавао као „*proklete galice nagrđilice*” (уп. Милановић 2017: 322–323). Да ли је Бошковић у тадашњој хрватској штампи исправно регистровао лексичке промене у смеру „европеизације”, па и потенцијалне „београдизације” тј. „србизације”, друго је питање, на које би се одговор могао дати тек после веома детаљне анализе.⁴

⁴ Лаза Костић је, на пример, запажао у претходној епохи управо супротан смер лексичких утицаја, односно продор „загребизама” у језик београдске штампе, као и јавни језик у Београду (Милановић 2017: 322–323).

Конечно, после навођења и треће групе примера (*vozilo* : *превозно средство*, *tinjara* : *електрична централа*, *stotinka* : *стотина део* итд.), свдећи у расправи порекло и историју лексике вуковског језика у XIX веку код Срба и Хрвата, Бошковић је стигао до трију закључака, а у свима је осудио хрватски пуризам. Први закључак представља подвлачење контраста између порекла српске и хрватске лексике у заједничком стандардном језику:

Прво, да је лексикон нашега књижевног језика на хрватској страни просто прожет кованицама. Овај је моменат врло карактеристичан за одређивање односа хрватскога књижевног језика према српскоме први је по својој структуралној страни – језик *вештачке* природе; други је више задржао свој *природни*, ако хоћете – народни, словенски лик. Можда више од свих словенских језика (Бошковић 1978: 48).

У другом закључку Бошковић отвара и проблем оправданости и функционалности хрватских новоскованих термина. Карактеристичним стилем, који ће му касније постати и заштитни знак у науци, Бошковић је осудио терминолошку хетереогеност код Хрвата, али је истовремено указао и на постојање добрих решења:

Друго: да је ово загребачко лексичко терминисање, као лингвистички проблем, доста сложене природе: међу кованицама на хрватској страни, наиме, има их потребних, а има непотребних; има их које су рађене по домаћим калузима, а има их које одишу туђим духом; има их свакојаких (Бошковић 1978: 48).

Трећи Бошковићев закључак показује механизацију процеса неологизације код Хрвата, али и разлике у језичком осећању културних посленика, пре свега новинара и публициста, у Загребу и Београду:

И треће, да хрватски књижевни језик много лакше фабрикује нове речи него српски; без обзира какве су те речи. У својој продуктивности у овом правцу, он се некако механизирао. тешко би, на пример, београдско књижевно подручје могло скројити језичке „лепоте” као што су: *затезни*, *уживан*, *свеучилиштар*, *рукољуб*, *погубан*, *неботичан*, *отаџбеник*, *опетовница*, *осигурнина*, *ништовница*, *нестадник*, *можебитан*, *мјестовина*, *лисница*, *јествионица*, *глазбеник*, *чимбеник*, *складиштар*, *славичан*, *међутиман* и многе друге речи којих практичну вредност најбоље дефинише реченица: разумеју их само они што су их сковали (Бошковић 1978: 48).⁵

4. Питањима историје српског књижевног језика Бошковић се вратио и после Другог светског рата, прво у раду „Ђуро Даничић и књижевни језик наш”, који је објавио у београдском листу *Младост* 1947. године. Вук Караџић и Ђуро Даничић су биле непресушан извор Бошковићеве научне инспирације, и враћао им се током целокупнога дугог радног века (уп. Остојић 1988: 108).

⁵ Упркос тачном Бошковићевом запажању да наведене лексеме никако нису могле настати у Београду, лексеме *затезни* (нпр. *затезна камата*) и *погубан* (нпр. *погубан утицај*) у њему су се временом ипак одомаћиле.

Овај Бошковићев рад често је коментарисан у литератури.⁶ У уводу је Бошковић (1987: 187) нагласио да „наш је задатак нешто друго, нешто уже: да видимо како је Даничић гледао на књижевни језик уопште и колико је утицао на формирање књижевнога језика нашега напосе”. Сагледавајући разлике између Вукових и Даничићевих критеријума при нормирању облика, Бошковић (1987: 187) издваја Даничићево позивање на податке које нуди историја српског језика као релевантне за кодификацију. Наспрам Даничићевог историјског критеријума стоји Вуков критеријум употребе, узуса. Полазећи од разумљивих примера, Бошковић (1987: 187) вешто контрастира кроз синтаксичке паралелизме:

Конкретно речено: Вук пише *појасеви* зато, и само зато, што му се чини да је то обичније, народскије; Даничић препоручује *појасови* зато, и само зато, што на такав облик упућује историја нашега језика; Вук пише *навалице* зато што тако, и једино тако, народ говори; Даничић препоручује *нахвалице* зато што такво, и једино такво, писање тражи историска, етимолошка анализа.

Наводећи и нове примере за поређење двеју концепција и савњајући домете и вредности Вукових и Даничићевих критеријума, актуелне језичке употребе с једне стране и етимологије и историје језика с друге, Бошковић (1987: 188), коначно, стаје експлицитно на Вукову страну: „Све су то ситнице, филолошке ситнице, које, додуше, испадају у корист Вука, на штету Даничића, али које нинајмање не смањују огромни значај Даничићев за формирање и развитак књижевнога језика нашег.” У наставку рада Бошковић је сажео у три суда Даничићеве кључне доприносе формирању и развоју српскога стандардног језика: прво, Вукова стандарднојезичка концепција добила је у Даничићевим радовима „научно образложење”; друго, важније, Даничић је у својим преводима дао „образце класичнога књижевног језика нашег”; треће, и најважније, лежи у чињеници да је „Даничић у првим деценијама друге половине прошлога века директно каналисао и контролисао примену Вукових идеја на наш књижевни језик” (Бошковић 1987: 188).

За тумачења процеса у историји наше стандарднојезичке норме веома је важно ауторово увиђање да Вук „избегава прописивање језичких норми, дефинисање појма правилнога и неправилног у књижевноме језику; он бежи од декретовања, од узаконивања; он чека док ствари не сазру, пушта да живот рече своју реч; он се боји да га пракса не демантује” (Бошковић 1978: 188). Вуков бег од кодификације (прескрипције) контрастиран је у продужетку са Даничићевим поступком: „Даничић је морао ударити другим, пречим путем. Он је морао прећи с теориске линије на линију праксе: то је од њега тражила

⁶ Уп. став да у овом раду Бошковић „износи Даничићев значај за науку о језику, посебно за учвршћивање научне подлоге Вуковој реформи књижевног језика, за популаризацију Вукових идеја о народној основи тога језика и за њихово практично спровођење у живот” (Стевановић 1984: 76). Такође, став да је у овом раду „Бошковић извршио строгу диференцијацију погледа ова два темељ-стуба у нашем књижевном језику” (Остојић 1988: 113).

наша објективна језичка ситуација почетком друге половине прошлога века.” Иако то експлицитно не каже, Бошковић очито пре свега мисли на појаву Даничићеве *Мале српске граматике* (1850), коју многи нормативисти смаatraју првом нормативном граматиком нашег језика. Нормативистички помак у односу на Вукову *Писменицу српскога језика* (1814) и *Српску граматик* (1818) – које су, очекивано с обзиром на време њиховог настанка и почетну фазу стандардизације, више дескриптивне природе – био је више него видљив.

Одређујући стандардизацију као „уздицање једног нашег дијалекта на степен књижевног језика, националног језика”, Бошковић (1978: 189) подвлачи да је употреба стандардног језика отпочела педесетих година XIX века „у ослобођеној Србији”, што би требало да значи да је он ту постепено добијао функцију и *службеног језика*, односно *државног пословног језика* како га је одређивао Стојан Новаковић. Процес акцептуације (прихватања) вуковског језика у Србији директно је везан и за Даничићево деловање у Друштву српске словесности, али Бошковић у раду овај детаљ није истакао. Истовремено, увиђајући да је процес стандардизације дуг и поступан, за српски језик током педесетих година XIX века, што је веома значајно истаћи, Бошковић (1978: 189) тврди да је „лингвистички речено, био тада више пред својим формирањем него у своме формирању”. Мисли се, очито, овде пре свега на фазе стандардизације које су потоњи социолингвисти (Радовановић 2003) одредили као фазе имплементације (примењивања), експанзије (ширења), култивације (неговања), евалуације (вредновања) и реконструкције (преправљања), у којима је Даничићево место заиста било централно. Употребљавајући другачију терминологију, али говорећи о истим процесима као и савремени социолингвисти, из обиља реформаторових разноврсних активности Бошковић (1978: 189) посебно издваја како Даничић „почиње своје чувене језичке оцене савремених дела, и оних која се тичу књижевности, и оних која се тичу граматике и свих осталих. Из свих тих оцена Даничићевих бије дах регламентације: у свима њима Даничић иде за нормализовањем, граматичким уоквиравањем књижевног језика, граматичке стране његове”.

Бошковић овде јасно раздваја стилистичко од нормативистичког деловања Даничићевог. Даничићев приступ књижевном делу био је пре свега приступ његовом језику, и то још у радикалнијој мери него што је то био случај са Вуковом и његовим рецензијама романа Милована Видаковића. Даничић књижевном делу не приступа из угла стилистике већ из угла нормативне граматике:

Даничић је овде – чист граматичар; велики граматичар, али – граматичар: он прописује, декретује, узаконује држећи се искључиво граматичке линије. Он је за стабилизацију, против сваке распојасаности, за оно што је најбоље, а не и за добро и за најбоље (Бошковић 1978: 189).

Исправном запажању да је Даничић зачетник епохе „филолошке критике” Бошковић прикључује временску контекстуализацију – док је у време Даничићевих критика овакав приступ из нормативистичке перспективе био неопходан, у време критика Даничићевих следбеника он је већ био анахрон услед стабилизације стандардног језика пред крај XIX века: „На бази овога Даничићева рада развила се такозвана ’филолошка школа’ у нашој критици – коју наша доцнија књижевна критика много не ’обожава’. И да ли с правом? Једним делом – да, другим делом – не” (Бошковић 1978: 189). Делом дакле бранећи приступ „филолошке критике” и у епохи после Даничићеве, Бошковић образлаже став да се српска језичка ситуација баш у овој епохи суштински изменила: „Филолошка школа била је потпуно разумљива и потпуно позитивна у Даничићево време, кад је наш народни књижевни језик почињао свој развитак, али непотребна и штетна доцније, кад је наш књижевни језик био увелике одмакао у своме развитку” (Бошковић 1978: 189).

5. У истом раду, на његовоме самом крају, Бошковић покреће још једно значајно питање из историје српског књижевног/стандардног језика, питање епохе „београдског стила”. Улазећи у ово питање кроз полемику са ставовима Јована Скерлића о улози „филолошке критике” и њеном превладавању крајем XIX века, Бошковић (1978: 189) опет фокус премешта са књижевног на нормативистички терен: „Скерлићу се чинило да је књижевни језик наш постао деведесетих година прошлога века књижевнији зато што се ослободио филолошке контроле, од граматичарских догми, од филолошке критике. А није: он је постао књижевнији зато што је тек крајем прошлога века, постао – књижевни језик.”⁷

И сасвим у складу са поставкама функционалне стилистике која ће као засебна стилистичка дисциплина бити развијена и заокружена након времена објављивања овога рада, Бошковић (1978: 189–90) истиче и да је диференција функционалних стилова немогућа без оформљења стандардног језика, којег у складу са тадашњом терминологијом још увек назива књижевним:

Тек тада почиње његова стабилизација, његово нормализовање; тек тада је он добио књижевну архитектонику; своје стилове, своје језичке стилове; добио је свој стални и устаљени лексички фонд; тек тада је добијена могућност за развитак и диференцијацију његових стилова: књижевнога, говорнога, административнога, научнога, песничкога итд. и за овакво или онакво котирање појединих речи у њему (покрајинске речи, речи из ове или оне друштвене средине, песничке речи, застареле речи, старинске речи, неологизми итд.).

6. И док је у опису функционалних стилова акценат ставио на њихову лексику, у закључку овог теоријски значајног рада Бошковић (1978: 190) примат

⁷ Описани процес с краја XIX века, додајмо као паралелу, Павле Ивић (1998: 256) је назвао *кристализацијом* стандардног језика, а епоху 1878–1918. „епохом кристализације стандардног језика”.

у структури стандардног језика ипак даје синтакси и наглашава аутономност и сложеност ове синтаксе: „Треба знати: књижевни језик није књижевни само зато што је језик књиге, језик писане речи; он је књижевни језик и зато, и нарочито зато, што има своју синтаксу, своје конструкције, своју структуру, своју физиономију.” Апострофирајући посебно, попут и других теоретичара стандардног језика, значај сложених реченица и специфичних сложених везника карактеристичних само за узвишенији тип комуникације, Бошковић (1978: 190) на примеру књижевности Марка Миљанова раздваја још увек неразвијени језик књижевности, ослоњен на локални народни говор, од развијеног стандардног језика: „Класичан пример за ово пружа језик Марка Миљанова. То је још народни језик, још народски језик, још у малој мери књижевни језик: то је језик без организоване, синтаксички организоване, сложене реченице, без типичних књижевних свеза, без глаголских и апстрактних именица, без конструкција и обрта типичних за књижевни језик.” И овде је Бошковић сасвим на трагу прашких *Теза*, које су готово на исти начин третирале значај синтаксе и апстрактних именица за *интелектуализацију* стандардног језика.⁸

Занимљиво је да у односу на језик Марка Миљанова сличан статус Бошковић приписује и језику у појединим делима Вука Караџића, Петра Петровића Његоша и проте Матије Ненадовића. Иако то не формулише на такав начин, очито је да је Бошковићу нарочито значајан *наддијалекатски* фактор стандардног језика, односно чињеница да се у њему ни на који начин не може препознати *вернакулар*, локални говор употребљен изван формалног општења:

Такав је, у извесном правцу, и Вуков језик у првим, а донекле и у доцнијим делима његовим; такав је и Његошев језик у оним случајевима у којима је тај језик израз моћнога црногорског колектива; такав је, опет у извесном правцу, и језик проте Матије Ненадовића. И обрнуто: такав није језик ниједнога од доцнијих и данашњих писаца наших (Бошковић 1978: 190).

7. Пишући о своме учитељу Александру Белићу за *Јужнословенски филолог*, Бошковић је 1949–1950. године у тексту „А. Белић”, насталом на основу говора одржаног на свечаној академији поводом 50-годишњице Белићевог наставничког рада, мало пажње посветио његовим радовима из области историје српскога књижевног језика, тек један пасус. Али значајан пасус. Након што је, идући хронолошким редом, издвојио Белићеве расправе, студије и монографије „О развоју деминутивних и амплификативних наставака у словенским језицима” (1901), „Акценатске студије” (1914) и „Двојина у словенским језицима” (1932), Бошковић (1978: 194) том низу прикључује још једну расправу:

⁸ Уп.: „*Интелектуализацију књижевног језика* изазива такође и потреба изражавања *међузависности и сложености мисаоних операција* – не само уз помоћ израза за одговарајуће апстрактне појмове, већ и синтаксијским формама (на пример, разрадом подређених реченица тајнијим формулама)” (ТПЈК 1975: 508).

Поменућу, на четвртном месту, његову расправу „Учешће св. Саве у стварању наше ортографије”,⁹ из 1936. То је – филолошко-лингвистичка студија, филолошка по форми, лингвистичка по садржини. Ја је не помињем, ту студију, само зато што су њоме ударени темељи лингвистичком проучавању прве наше писмености; него и зато, и нарочито зато, што је у њој дошла до пуног изражаја математичка тачност лингвистичког метода Белићева.

Занимљиво је да је од свих Белићевих расправа из историје нашега књижевног језика Бошковић издвојио само ову расправу о српскословенској графици и ортографији, а није поменуо чак ни расправу објављену само годину раније, која се најчешће наводи у неизоставном пару са наведеном расправом: „Учешће св. Саве у стварању основа наше старе књижевности” (1935). Такође, занимљиво је да Бошковић уопште није коментарисао чувену Белићеву поставку о месту и времену настанка српске редакције која је изнета у овим радовима, а која је касније постала предмет критике прво Ирене Грицкат, а потом и других историчара српског књижевног језика.

8. У раду индикативног наслова „Је ли Вук у Рјечник уносио речи из Горскога вијенца?”, објављеном у *Нашем језику* 1964. године, Бошковић је решио још једно значајно питање из историје нашег језичког стандарда. За разлику од других Бошковићевих радова анализираних у овом прилогу, у којима нема никаквог позивања на литературу, у овоме аутор наводи и историјат питања, држећи се очекиваног хронолошког принципа, по којем наводи мишљења Андре Гавриловића и Вида Латковића. Анализирајући шест примера лексема и израза из *Српског рјечника* (*крмски*, *ускрсов*, *улетјети*, *ништавило*, *проклета гомила* и *јавље*), Бошковић прикљупља аргументе за закључак. На томе путу два места у раду сматрамо посебно значајним. Прво такво место је анализа порекла глагола *улетјети*. Бошковић (1978: 257), наиме, показује да је Вук у речник ипак уносио и књишке русизме, додуше само омашком: „Овде је 'добри Омир задремао': он је у свој Рјечник унео Његошев русизам. Његош је, наиме, глагол *улетјети* = одлетети узео из руског језика: у руском *улетѣть* значи одлетети.” Друго значајно место у раду везано је за закључке анализе порекла лексеме *јавље* (*јавје*) и Вукових провера њеног постојања у народном језику из писма Вуку Врчевићу:

По чему је ова реч, *јавље*, за нас инструктивна? По томе, прво, што се она (као *јавје* = јава) налази у Горском вијенцу (исп. стих 2332: Је ли јавје од сна смућеније); по томе, друго, што показује да је Вук чинио то с великом опрезношћу и након темељнога проверавања; и по томе, треће, што отклања сумњу од Даничића: да је он могао те речи и примере унети у Рјечник; што не би било никакво чудо кад се зна да је он имао великог удела у послу око припремања другога издања Вукова Рјечника (Бошковић 1978: 259).

⁹ Бошковић парафразира Белићев наслов, који заправо гласи: „Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика”, а објављен је у првом *Светосавском зборнику* (1936).

У закључку рада Бошковић (1978: 260) на основу анализе шест примера даје експлицитан, недвосмислен одговор на питање постављено у наслову рада, али и на једно шире питање: „Поставља се, на крају, једно начелно питање: да ли је Вук уопште узимао речи из штампаних књига? Јесте, узимао је. Он то сам каже у једном писму Срезневскоме.” После Бошковићеве анализе, може се рећи да је ово питање у србистици стављено ад акта.

9. Дајући хронолошки преглед Бошковићевих ређих осврта на историју српскога књижевног језика, долазимо до више закључака. Најзначајнији је да се Бошковић у својим радовима највише задржао на најмлађој историји нашег књижевног језика, односно на процесима стандардизације вуковског језика у XIX веку, у којима су средишње место заузимали Вук Караџић и Ђуро Даничић. Посебно место Бошковић је посветио процесима акцептуације и имплементације вуковског језика код Хрвата, који су били праћени бројним загребачким лексичким иновацијама. У анализи ових процеса несумњив је у Бошковићевим погледима и вредновањима континуитет са Белићевим мишљењем, али посредно и са мишљењима у читавом непрекинутом ланцу кључних српских нормативиста до Белића, који чине Вук Караџић, Ђуро Даничић, Стојан Новаковић и Љубомир Стојановић. У Бошковићевим анализама акценат је прво на културоноисторијском контексту који је довео до одређених граматичких и лексичких решења, а тек потом на нормативности и функционалности самих решења.

Други закључак везан је за чињеницу да се другим, ранијим типовима српских књижевних језика (можда и изненађујуће с обзиром на своје дијахронијско лингвистичко опредељење) није детаљније бавио у посебним расправама. Тако у Бошковићевом опусу нема засебних расправа и студија посвећених српкословенском, рускословенском или славеносрпском језику, али је интересовање за ове нормиране идиоме морао показати као врсни његошолог, о чему постоји богата и добра литература, а пре свега при састављању *Речника уз Целокупна дела Петра II Петровића Његоша* (уп. Стијовић 1988).

Трећи закључак могао би гласити да у литератури није довољно наглашен значај Бошковићевог студијског боравка у Прагу на формирање његових нормативистичких идеја, а да се одраз значајних прашких *Теза* може наслутити у многим његовим формулацијама о структури и функцијама стандардног језика.

На самом крају рада ваља нагласити да је Бошковићева веза са нормативистиком, како дијахронијском тако и синхронијском, била и директна и индиректна. Не треба, наиме, заборавити његове активности у редакцији нормативистичког часописа *Наш језик*, који је 1932. покренуло Лингвистичко друштво у Београду. Бошковићев ауторитет морао је оставити трага на уређивачку концепцију часописа који је од покретања био веома отворен за решавање различитих нормативистичких недоумица. Такође, не треба заборавити

ни чињеницу да је Бошковић активно учествовао у нормирању македонске ћирилице (Вуковић 1988: 22–23) био потписник Новосадског договора о српскохрватском језику и правопису из 1954. године.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић 1988:** Чедо Вуковић, Лингвистички видици Радосава Бошковића, у: *Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 21–25.
- Ивић 1998:** Павле Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Јовић 1988:** Душан Јовић, Корелативност језика и научне аргументације проф. Радосава Бошковића, у: *Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 41–47.
- Јовићевић 1988:** Радојица Јовићевић, Тематика и методолошки поступак професора Радосава Бошковића, у: *Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 37–40.
- Јовићевић 1999:** Личност и дело лингвисте Радосава Бошковића, у: *Четврти лингвистички скуп „Бошковићеви дани”*, Подгорица, 9–14.
- Јовићевић 2008:** Радојица Јовићевић, Бошковић, Радосав, у: *Енциклопедија српског народа*, Београд: Завод за уџбенике.
- Јовићевић 2011:** Радојица Јовићевић, Бошковић, Радосав, у: *Српска енциклопедија*, Том I, књига 2, Нови Сад – Београд: Матица српска – Српска академија наука и уметности – Завод за уџбенике, 465–466.
- Милановић 2017:** Александар Милановић, Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића, у: *Словенска терминологија данас* (ур. Предраг Пипер и Владан Јовановић), Београд: Српска академија наука и уметности, 317–330.
- Остојић 1988:** Бранислав Остојић, Вук и Даничић у радовима Радосава Бошковића, у: *Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 107–115.
- Радовановић 2003:** Milorad Radovanović, *Sociolingvistika*, treće izdanje, Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- СПЕ 2006:** *Српска породична енциклопедија*, Књига 4, Београд: Народна књига – Политика.
- Стевановић 1984:** Михаило Стевановић, Радосав Бошковић 1907–1983, *Наш језик*, XXVI/2–3, 73–82.
- Стевановић 1956:** Mihailo Stevanović, Bošković, Radosav, у: *Enciklopedija Jugoslavije*, 2, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 155.
- СТИЈОВИЋ 1988:** Светозар Стијовић, О славенизмима у Речнику уз Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, у: *Први лингвистички скуп у спомен на Радосава Бошковића*, Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 205–210.
- СХЈ 1972:** *Srpskohrvatski jezik* (red. i ured. Asim Peco i Živojin Stanojčić), Enciklopedijski leksikon – Mozaik znanja, Београд: Interpres.
- ТПЈК 1975:** Teze Praškog lingvističkog kružoka, *Treći program*, 25, Београд, 497–526.

RADOSAV BOŠKOVIĆ AS A HISTORIAN OF THE SERBIAN LITERARY LANGUAGE

Summary

The paper analyses Bošković's premises about the origin and development of the Serbian (Serbo-Croatian) standard language, which the author associates primarily with Vuk's and Daničić's activity, and about the acceptance of this language among the Croats. Bošković's separate treatises do not elaborate on other, earlier types of Serbian literary languages (Serbo-Slavonic, Russo-Slavonic, Slavonic-Serbian), but being an expert in Njegoš's work, Bošković must have shown interest in these standardised idioms.

The impact of Bošković's study visit to Prague on his normative ideas is not sufficiently emphasised in literature, though the reflection of important Prague Theses can be gleaned from his many observations about the structure and functions of the standard language.

Keywords: Radosav Bošković, Serbian standard language, Vuk's language, Serbo-Croatian standard language, Belgrade and Zagreb recensions, linguistic purism, Prague linguistic circle, Đuro Daničić, Njegoš's language, "Belgrade style".

Aleksandar M. Milanović